

NOVA TEHNIČNA SPOZNAVANJA

Spremenjen odnos do znanja: evropski izobraženci so se osvobajali, vzpon sholastike, poveča se zanimanje za naravo in družbo

Tehnična odkritja: v Evropi spoznamo porcelan, kompas, mlin na veter, smodnik. Najpomembnejše odkritje tiska (Johannes Gutenberg). Napreduje vojaška tehnika – topovi, puške. Pomembne so iznajdbe, ki merijo razdaljo, čas (sekstant, astrolab, kompas, mehanična ura na uteži). Širjenje neagrarnih gospodarskih dejavnosti. Nastanek prvih oblik zgodnje kapitalistične proizvodnje

- 1.) Založništvo: bogat trgovec razdeli surovino med kmete, ki izdelajo izdelke in dobijo plačilo (mezdo).
- 2.) Manufaktura: obrtne delavnice v mestih, kjer poteka notranja delitev dela, boljša kakovost, gre za tekoči trak človeških rok, delavci imajo mezdo, delali so barvanje blaga, obleke, delajo izučeni obrtniki.

Nove načine proizvodnje so omogočili: kapital, ljudje ki delajo za minimalno plačo, trg, na katerem so prodajalci prodajali izdelke.

EVROPEJCI ODKRIVAJO IN OSVAJAJO SVET

- 1.) Gospodarsko območje evropskega človeka v 15. stoletju – ljudje so določali poti trgovcev (solna, svilna, dišavna pot). Najbolj znano delo je opis sveta Marca Polla.
- 2.) Vzroki za geografska odkritja - politični vzroki (trgovske poti v Indijo in Azijo prekinejo Turki), gospodarski vzroki (težnja po veliki količini zlata, težnja po ohranitvi ustvarjalnih poti), verski vzroki (težnja po oznanjanju krščanstva)
- 3.) Pogoji za geografska odkritja – politični pogoji, razvoj navtične tehnike, razvoj ladjedelništva, (kompas, astrolab, kvadrant, peščene ure, križna letev, karte), napredek v geografiji (risanje zemljevidov), napredek v geografiji (risanje zemljevidov – Poscanelli,), razvoj strelnega orožja (topovi)

GEOGRAFSKA ODKRITJA

- 1.) Portugalci:
 - Henrik Pomorščak – ustanovil posebno šolo v Lizboni, razkrival obale J Afrike, odkrije Kanarske in Azurske otoke in do zelenih otokov.
 - Bartholomeo Drake – Rt dobrega upanja
 - Vasco da Gama – pride do J Afrike, prepluje Indijski ocean in pride do Indije
 - Pedro Alvarez Cabral – odkrije Brazilijo
- 2.) Španci:
 - Krištof Kolumb – Jamajka, Haiti, Dominikanska republika, nevede odkrije Ameriko
 - Amerigo Vespucci – na podlagi Kolumbovih odkritij je šel v Ameriko. Ker je prišel na drugo stran Amerike je videl kako miren je ocean in ga poimenoval Tihi ocean
 - Ferdinand Magelan – prvi obpluje svet
- 3.) Konkvistadorji:
 - Ferdinand Fortezi – osvoji Mehiko in uniči Azteke
 - Alvarado in Francesco Cordoba – uničita kulturo Majev
 - Francesco Pizzaro – uniči Inke

Delitev sveta med Španci in Portugalci: podpis sporazuma v Torogsillesu → 1492, potrdi ga papež

POMEN GEOGRAFSKIH ODKRITIJ ZA EVROPO

Središče trgovanja se premakne iz Benetk na Atlantik. Benetke izgubijo na prevladi. Zaradi padca cene pride do inflacije. Odprejo prvo borzo (uveljavljati se začne borzno trgovanje). V Evropo pride veliko novih predmetov: iz ZDA: krompir, koruza, paradižnik, kumarice, v ZDA: konj, osel, miš, kava, čaj, banane...

HUMANIZEM IN RENESANSA

Kaj je humanizem: humanizem je filozofsko in kulturno gibanje, ki je zajelo evropske izobražence, znanstvenike in literate. V ospredje njihovega zanimanja je bil človek in s tem življenje na tem svetu.

Kaj ga je spodbudilo: razširil se je v drugi polovici 15. stoletja, ko so prišli grški učenjaki, nasprotovala je sholastiki, k urjenju je pripomoglo zvišanje izobrazbe.

Humanisti: Dante Alighieri, Giovanni Boccaccio, Cervantes Saavedra, William Shakespeare

Kaj je renesansa: je nov pogled na človeka, zgleduje se po antiki, človek najvišja vrednota

Renesančni umetniki: Leonardo da Vinci (umetnik in znanstvenik, polihist), Michelangelo, Van Eyck...

Spremembe: velike spremembe je prinesla tudi v glasbeno umetništvo – polifonija, sonate...

REFORMACIJA

- čas 16. stoletje
- versko in družbeno gibanje za obnovo cerkve
- vzroki: prodajanje cerkvenih služb – SIMONIJA
- predstavnika: Jan Hus na Češkem in John Wycliff v Angliji

Smeri:

- Plemiško knežja – Lutrova smer – protestantizem → Rimsko-nemško cesarstvo
- Meščansko smer – kalvinizem
- Anglikanizem – vladarska smer
- Reformacija med kmeti

Povod: prodaja odpustkov za gradnjo cerkve sv. Petra v Rimu

Plemiško knežja smer (kalvinizem):

- v Wittenbergu na cerkvena vrata pribije 95 tez z zahtevami po reformi cerkve... branju Biblije v domačem jeziku
- Papeževo bulo zažge in se samo izobči
- Leta 1521 državni zbor v Wormsu
- Prevede Biblijo v nemški jezik
- Povod: prodaja odpustkov za gradnjo cerkve Sv. Petra v Rimu
- Koncil – zbor cerkvenih dostojanstvenikov
- Gibanje se naglo širi
- Leta 1529 Speyer državni zbor prepove luteranstvo, gibanje protestira in se odcepi od katoliške cerkve

- Leta 1555 Augsburški verski mir, luteranstvo je priznано, vodstvo cerkve prevzamejo deželni knezje, ki skupaj s stanovni odločajo o veri na svojem ozemlju

Meščanska smer reformacije:

- razvita v Švici, Nizozemska, Francija
- predstavnika: Jean Calvin (Francija) in Ulrich Zwingli (Švica)
- Organizacija temelji na verski občini na čelu katere je prezbiterij, ki nadzira življenje vernikov. Verniki živijo skromno in moralno, denar vlagajo v gospodarstvo. Cerkev je skromna brez oltarja in okrasja
- Značilnosti: nauk o predestinaciji (vnaprejšnja božja odločitev)

Anglikanizem (vladarska smer):

- Henrik VIII je sprva nasprotnik Lutrovega nauka
- Spor s papežem zaradi ločitve
- Angleški parlament ga podpre, kralj postane vrhovni poglavar anglikanske cerkve, škofje odpovedo zvestobo papežu, veliko samostanov je razpuščenih imetje zaseženo
- Nastane posebna anglikanska cerkev, zmes katoliških in protestantskih prvin
- Dokončno obliko dobi dob Elizabeto I.

Reformacija med kmeti:

- razvijejo jo kmetje. Rimo-katoliška in protestantska cerkev sta proti
- smeri pri kmetih:
 - o prekrščevalci (ko človek odraste naj se sam odloči za svojo vero)
 - o štiftarji (so postavljali posebna znamenja in kapelce na odmaknjene kraje in tam romajo – zavzemali so se na gradnjo cerkve)
 - o bičarji (znani po bičanju na javnih procesijah ob branju psalmov zelo kritični do razvad duhovščine)
 - o radikalci (glavni predstavnik MÜNZER, zagovarja da so ljudje enaki)

PROTIREFORMACIJA

- čas 17. stoletje
- prostor: območje v Evropi, kjer jih je zajela reformacija
- vzroki: notranja obnova cerkve in odprava krize; boj proti reformaciji
- ukrepi: Koncil: zbor visokih cerkvenih dostojanstvenikov
 - o temelje protireformacije postavijo 1545-1563 (28 let) na Tridentu
 - o določijo minimalno stopnjo izobrazbe duhovnikov
 - o prepovedo prodajo visokih cerkvenih služb SIMONIJA
 - o prepovedo prodajo odpustkov
 - o določijo pravice in dolžnosti papeža
 - o ustanovijo jezuitski red (na čelu tega redu je Ignacij Loyola), prevzamejo srednje in višje šolstvo, skrbijo za misijonarsko dejavnost, zelo izobraženi, disciplinirani, so odlični
 - o INKVIZICIJA – vrhovno cerkveno sodišče (objavijo poseben seznam prepovedanih knjig)

Verske vojne:

1. Francija

- o Hugenoti
- o Spopadi med hugenoti in kristjani
- o Najbolj krvav dogodek je poroka hugenotskega princa z bodočo pariško princeso (na noč poroke je dala kraljica ubiti 6000 hugenotov – Šentjernejska noč
- o S tem NANDSKIM EDIKTOM razglasi VERSKO SVOBODO (v veri odloča vsak zase)
- 2. Nizozemci
- o V 16. stoletju je španska provinca
- o Na španskem dvoru vlada Filip II
- o Vlada absolutistično in je vnet katoličan
- o Ta način vladanja poskuša prenesti na Nizozemce (ki so protestanti – meščanska smer) tam se Nizozemci uprejo
- o Skandinavske dežele podprejo Nizozemce
- o Na koncu nastane neodvisna nizozemska (severni del), ježni del Belgije pa ostane pod Španijo
- 3. Rimsko-nemško cesarstvo
- o Pride do 30 letne vojne
- o Pri beli gori je vojska RNC premagala češko plemstvo in Čehi nimajo več plemstva
- o V dogodke na češkem se vpletajo tudi vojske Danke, Češke, Francije in severno nemških dežel
- o V deželah pride do upora prebivalcev
- o Po 30 letih pride do VESTVALSKEGA MIRU: Švica postane nevtralna dežela; samostojnost se potrdi tud Nizozemski; deželni knez določa vero po AUZURKSEM MIRU

SLOVENSKE DEŽELE V 15. IN 16. STOLETJU

Slovenci v tem času živimo pod 3 večjimi državnimi tvorbami. Največ slovenskih dežel je bilo v okvirju Habsburške monarhije. Najbolj v del Slovenije je pod Ogrsko (Prekmurje). Pod Beneško republiko so primorska mesta. Kmetje so razdeljeni po slojih: Gruntarji, Kajžarji, Dninarji, Baitarji.

Vladar se posvetuje z deželnimi stanovi (predstavniki duhovništva, plemstva in meščanov). Z njimi se posvetujejo ob izrednih dajatvah, menjavi valute, kakšnih posebnih dogodkih (kmečki upori...).

V 15. In 16. stoletju postanejo deželni stanovi izredno pomembni, saj je veliko posebnih dogodkov.

Posamezni kmetje dodatni vir zaslužka dobijo v obliki založništva in trgovine. Ena najdonosnejših dejavnosti je bilo tovarništvo.

Ko plemstvo omeji kmečko trgovino so se kmetje začeli upirati, saj samo s kmetijstvom niso mogli preživeti.

TURŠKI VPADI

Faze:

- 1.) 1408-1415 – Ropanje
- 2.) 1469-1483 – Opustošenje dežele, nekateri trgi (Kočevje, Višnja Gora, Lož, Radovljica) dobijo mestne pravice (najhujše obdobje)
- 3.) 1491-1499 – Vpadajo vsaj enkrat letno

4.) 1522-1540 – Stalni vpadi na Kranjsko, cilj izčrpati habsburško monarhijo na jugu, neuspešen pohod sultana Sulejmana Veličastnega na Dunaj

Kmetje se pred Turki zatečejo najprej v naravo, potem pa začnejo okoli cerkva zidati zidove, ki jim rečemo tabori. Pred vpadi se obveščajo z ognji, strli z možnarjem in z zvonjenjem zvonov.

Tabori: Šmarna gora, Hrastovlje, Cerknica. Smeri vpadov: na Štajersko (po reki Dravi, Ptuj, Maribor), na Kranjsko (po Savi, Krki, Čez Ljubljano, Kranj), na Istro (čez Ilirsko Bistrico). Gredo po naravnih poteh (rekah).

Obramba: V 15. Stoletju deželni stanovni za obrambo sprejemajo izredne davke. V drugi polovici 15. stoletja nov obrambni red, vsak sloj ima dolžnosti. Kmetje črna vojska, gradnja taborov... Plemičem določijo da morajo imeti določeno število konjenikov. Glede na velikost mesta so morali meščani priskrbeti dovolj vojakov. V vojsko grejo tudi kmetje, država jih tudi oboroži, število kmetov v vojski je odvisno od turške nevarnosti.

Ferdinand I. ustvaril nov vojaški koncept:

- Obdavčni plemstvo in duhovščino (obdavčeni so glede na velikost posesti, ki jih imajo v slovenskih pokrajinah)
- Vsaka dežela je morala zbrati lastno vojsko
- VOJNA KRAJINA – trdnjavsko obrambni sistem na hrvaških tleh, deželo branijo najemniki in pribegi, uskoški vojaki, financirajo jo notranjeavstrijske dežele. Sedeža vojne krajine sta Karlovac in Varždij. Ker vložijo denar Kranjska, Štajerska, Koroška, dobijo pravico do monopola in pravico do vojaških poveljnikov.

Posledice turških vpadov:

- a.) Povečan pritisk fevdalcev: izredni davki (kontribucije) in povečana tlaka, predvsem neizmerjena (utrjevanje gradov, mest)
- b.) Določeni deli Slovenije so popolnoma izpraznjeni zaradi pogostih vpadov Turkov. Izpraznjenim delom pravimo pustote. Na pustote se naselijo ljudje, ki bežijo pred Turki v slovenski prostor, in jim pravimo uskoki, so pravoslavci, naselijo se predvsem v Črnomelj, Metlika... Strnjeno se naselijo v Beli Krajini in Žumberku. Večina uskokov se posloveni .
- c.) Veliko materialne škode
- d.) Odpeljanih in ubitih je 200.000 ljudi
- e.) Strah pred grozovitostmi
- f.) Renesančnih tokov skoraj ni

KMEČKI UPORI

V 15. in 16. Stoletju se položaj kmetov močno poslabša. Vzroki za kmečke upore: povečanje tlake, turški vpadi, vojne med fevdalci, omejevanje trgovina, nova bremena...

Veliki kmečki upori na slovenskem:

- 1.) **Koroški kmečki upor 1478** – zajemal je prostor doline Drave, Zilije, Podjunska dolina, dolina Rož, dolina Zila. To je prostor koroške, ki danes ni v Sloveniji, kmetje se uprejo, ker so zamenjali način plačevanja davkov. Zamenjali so vrsto denarja in so morali plačevati veliko

več kot prej, Ustanovili so kmečke zveze, ki so predstavljale tudi zahtevo, da morajo poskrbeti za obrambo pred Turki. Ravno takrat so vdrla Turki in so pobili te kmete še preden so lahko ukrepali fevdalci. Prvi večji koroški upor so zatrla Turki. Po uporu so se povečali davki.

- 2.) **Vseslovenski kmečki upor 1515** – največji kmečki upor. Na večjih koncih so se kmetje hkrati uprli in je iz tega nastal vseslovenski kmečki upor. Upor zajame celotno slovenijo razen Primorske in Prekmurja. V spomin na ta upor so ostale prve slovenske tiskane besede. Najbolj močna zahteva je boj za staro pravdo. Ustanovijo kmečko zvezo. Kmetje so se sestali na velikem zborovanju v Slovenskih Konjicah in so cesarju napisali peticijo, na zborovanje prinesejo celo cesarjevo sliko. Cesar jih je sprejel in rekel, da bo razmislil, vmes pa je plačal vojakom in organiziral pokol upornih kmetov. 80.000 kmetov je bilo prisotnih v uporu, vendar ne držijo skupaj do konca (imajo svoja opravila). Največji spopad je bil pri Celju. Kmetje morajo plačevati poseben davek - puntarski pfenik – uporniški davek. Upor propade, ker so kmetje preveč neenotni.
- 3.) **Hrvaško – slovenski kmečki upor 1573** – moti jih omejevanje kmečke trgovine, večja bremena, kruto ravnanje in povečanje davkov. Posebnost tega upora je, da preseže nacionalno mejo. Ta upor je vojaško in programsko najbolj izdelan. V programu so zahtevali da bi v Zagrebu ustanovili cesarjevo namestništvo, in da bi sami pobirali davke, želeli so da bi sami skrbeli za Vojno krajino, želeli so ukiniti mejo med Hrvaško in Slovenijo. Imajo svojo vojsko vodstvo – Ilija Gregorič njihov vojaški poveljnik, Matija Gubec – eden pomembnih voditeljev. Kmetje se za upor pogovarjajo celo z uskoki v Vojni krajini, ko uskokom cesar plača se udarijo s kmeti. Do odločilne bitke je prišlo pri Krškem in pri Stubiških toplicah. Uporni kmetje so pregnani, nekaj voditeljev zajetih. Gubca odpeljejo v Zagreb in ga tam kronajo in razčetrerijo
- 4.) **2. Slovenski kmečki upor 1635** – območje ob Savi, Celjska kotlina, gre za vseslovenski upor, zaradi povečanja davkov
- 5.) **Tolminski kmečki upor 1713** – Brkini, Vipavska dolina, Goriška Brda, del Krasa, ob Soči

Vzroki za zatrtje kmečkih uporov: neenotnost kmetov, slaba politična in vojaška organiziranost, slaba oborožitev, zaupanje v cesarja

REFORMACIJA NA SLOVENSKEM

Vzroki: bogatenje cerkve, prodajanje odpustkov, nemoralnost duhovnikov, maše v latinščini

- Reformacija se širi iz nemških dežel, kamor hodijo trgovci in študentje
- Prvo pomembno središče je Trst (škof Bonono), Koper (škof Vergij)

Dalmatin, Krelj, Bohorič, Trubar, Megiser → slo. protestanti

Jurij Dalmatin – prevede Biblijo – nekaj časa je prevajal na Turjaku

Adam Bohorič – napiše slovnico slovenskega jezika v latinščini → zimske urice

Sebastijan Krelj – napiše Otročjo Biblijo

Heronim Magiser – napiše slovar v štirih jezikih (latinsko-nemški-italijansko-slovenski)

- Reformacija pomeni za Slovence postavitve temeljev knjižnega jezika. Piše v gotici in uporabi ljubljsko narečje s prisotnostjo dolenskega in gorenjskega dialekta (50 knjig, tiskarna, jezik, povečana skrb za šolstvo)
- V slovenskem prostoru se razvijeta dve smeri reformacije:
 - o Plemiško meščanstvo (plemstvo + meščani se nagibajo k isti smeri reformacije. Sprejmejo luteransko smer. S plemiško snovjo niso zadovoljni kmetje in iščejo svoje smeri. Pojavljajo se bičarji, postavljajo križe(znamenja), štiftariji, prekrščevalci (zagovarjajo, da se šele odrasla odločajo za vero).
 - o Kmečko plebejska
- Vrh doseže reformacija z bruško versko pomiritvijo: plemstvo dobi versko svobodo, ravno tako nekatera mesta (Gradec, Celovec, Ljubljana...)

PROTIREFORMACIJA NA SLOVENSLEM

Začetek: pod vojvodo Karlom

Razširitev: pod cesarjem Ferdinandom II

Ukrepi:

- odlok o izgonu predikatoev in cerkvenih šolnikov
- odredba meščanom o vrnitvi v kataloško vero
 - o Kranjska (Tomaž Hren) – imel je 100 oboroženih konjenikov, ki so pregledovali če so kje protestantske knjige ali cerkve
 - o Koroška, Štajerska (Martin Brenner) – imel 800 oboroženih konjenikov. Protestanti morajo zapustiti deželo ali pa sprejeti katoliško vero
- ukaz plemstvu, da se mora vrniti h katoliški veri ali pa v enem letu zapustiti deželo

Temelje protireformacije postavi tridentinski koncil → ukrepi za Slovenijo:

- matične knjige (so izjemno dober dokument) v župniščih (s tem so nadzirali, če so ljudje res pravi pripadniki)
- izobrazba duhovnikov → jezuitski redovi skrbijo za izobrazbo ustanovijo jezuitski kolegij, ki je neke vrste gimnazija in iz tega greš lahko naprej študirat. Jezuitski kolegij, je bil tam kjer je cerkev sv. Jakoba. Vse knjige ki so bile protestantske so jih zažgali pred mestno hišo.

Posledice:

- uničenje protestantske književnosti in slovenskega šolstva
- pojav baroka (stolnica, Robov vodnjak, skoraj vsaka cerkev ima nekaj baročnega)
- kulturni razvoj:
 - o katoliške slovenske knjige
 - o Andrej Recelj prevede »Gorske bukve«, kjer piše kako obdelati vinograd,... so prvi slovenski pravni prevod, zakonodaja predvsem o odnosih v vinogradništvu
 - o Boljše pridige
 - o V cerkvah se pojavlja glasba
 - o ACCADEMIA OPERASORUM (v Ljubljani) – prvo znanstveno društvo
 - o Dobimo slovensko filharmonijo

ABSOLUTIZEM

Absolutizem – režim neomejene monarhove oblasti

Teoretik novega režima je francoski mislec Jean Bodin.

V času vladarja absolutizma plemstvo in državni stanovi izgubljajo na moči.

Vladar se pri izvajanju svoje oblasti nasloni na plačane uradnike in vojsko. Vodenje države zahteva veliko denarja, ki ga vladarji dobijo z višjimi davki in posojili bogatih bančnikov.

Vladarji se naslanjajo tudi na cerkev.

Vzor absolutističnega sistema je bilo vladanje francoskega kralja Ludvika XIV., ki je uporabljal tudi nadimek sončni kralj.

V gospodarstvu se razvije posebna oblika gospodarstva MERKANTILIZEM, naloga merkantilističnega gospodarskega sistema je, da se krepí gospodarska in vojaška zmogljivost države.

V tem času v Franciji obnavljajo ceste, delajo prekope, uvedejo visoke uvozne carine, pospešuje izvoz, uvoz pa zavira z visokimi carinami.

V tem času je vse kar je bilo v zvezi s Francijo postane modno (način oblačenja...).

ZAČETKI MEŠČANSTVA

Gospodarski vzpon meščanstva:

- s trgovanjem na dolge razdalje so bogateli meščani angleških, nizozemskih in francoskih mest
- nastajajo trgovske družbe (nizozemska vzhodna indijska družba)
- poveča se politični vpliv meščanov

Nizozemska revolucija

- nizozemska do konca 16. stol. pod oblastjo španskih kraljev
- vstaja → vzrok omejevanje bogatega meščanstva in preganjanje Kalvincev
- v severni del pod vodstvom Vilijema Oranskega razglasi UTRECHTSKO unijo
- 1648 dokončno priznanje neodvisne Nizozemske

Angleška revolucija

- začetek 17. stoletja vlada Karel I. zaostreni odnosi s parlamentom
- peticija o pravicah (vlada odgovorna parlamentu)
- po vstaji na škotskem (kavalirji) – državljanska vojna (okrogloglavci)
- zmaga Oliver Cronwell → prevzame oblast – diktator
- 1699 nekrvava revolucija, preženejo Jakoba II.
- Oblast prevzame Vilijem III Oranski
 - o Podpiše listino o pravicah (BILL OF RIGHTS)
 - o Parlament ima najvišjo zakonodajno oblast
 - o Izvršilno oblast ima kralj
 - o Sodna oblast - ločena

